
Natya Shastra Chapter 34

నాట్యశాస్త్రమ్ అధ్యాయ 34

Document Information



Text title : shrIbharatamunipraNItaM nATyashAstram adhyAya 34

File name : natya34.itx

Category : natyashastra

Location : doc_z_misc_major_works

Author : Sage Bharata

Latest update : May 31, 2025

Send corrections to : Sanskrit@cheerful.com

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

June 1, 2025

sanskritdocuments.org

నాట్యశాస్త్రమ్ అధ్యాయ ౩౪



అథ చతుస్త్రింశోఽధ్యాయః ।
తతవాద్యవిధానం తు యన్ మయాఽభిహితం పురా ।
అవనద్గతస్యాపి తస్య వక్ష్యామి లక్షణమ్ ॥ ౧॥
యథోక్తం మునిభిః పూర్వం స్వాతీనారదపుష్కరైః ।
సర్వలక్షణసంయుక్తం సర్వాతోద్యవిభూషితమ్ ॥ ౨॥
మృదగ్గ్లానాం సమాసేన లక్షణం పణవస్య చ ।
దర్దరస్య చ సజ్జపాద్విధానం వాద్యమేవ చ ॥ ౩॥
అనధ్యాయే కదాచిత్తు స్వాతిర్మహతి దుర్ద్దినే ।
జలాశయం జగామాథ సలిలానయనం ప్రతి ॥ ౪॥
తస్మిన్జలాశయే యావత్ ప్రవిష్టః పాకశాసనః ।
ధారాభిర్మహతీభిస్తు పూరయన్నివ మేదినీమ్ ॥ ౫॥
పతన్తిభిశ్చ ధారాభిర్వాయువేగాజ్జలాశయే ।
పుష్కరిణ్యాం పటుః శబ్దః పత్రాణామభవత్తదా ॥ ౬॥
తేషాం ధారోద్భవం నాదం నిశమ్య స మహామునిః ।
ఆశ్చర్యమితి సమప్నోస్తమవధారితవాన్ స్వయమ్ ॥ ౭॥
జ్యేష్ఠమధ్యకనిష్ఠానాం పత్రాణామవధార్య చ ।
గమ్భీరమధురం హృద్యమజగామాశ్రమం తతః ॥ ౮॥
ధ్యాత్వా సృష్టిం మృదగ్గ్లానాం పుష్కరానసృజత్తతః ।
పణవం దర్దరం చైవ సహితో విశ్వకర్మణా ॥ ౯॥
దేవానాం దున్దభిం దృష్ట్వా చకార మురజాంస్తతః ।
ఆలిక్యశోఽర్చ్యకం చైవ తథైవాజ్ఞీకమేవ చ ॥ ౧౦॥
చర్మణా చావనద్ధాంస్తు మృదగ్గ్లాన్ దర్దరం తథా ।
తస్త్రిభిః పణవం చైవమూహాపోహవిశారదః ॥ ౧౧॥

త్రయం చాన్యాన్యపి తథా కాష్ఠాయసకృతాన్యథ ।
 ఝల్లరీపటహదీని చర్మనద్ధాని తాని చ ॥ ౧౨॥
 ఆతోద్యసమవాయే తు యాని యోజ్యాని వాదక్రైః ।
 అఙ్గప్రత్యఙ్గయోగేన గదతో మే నిబోధత ॥ ౧౩॥
 విపఞ్చీ చైవ చిత్రా చ దారవీష్వఙ్గసఙ్ఖతే ।
 కచ్చపీఘోషకాదీని ప్రత్యఙ్గాని తథైవ చ ॥ ౧౪॥
 మృదఙ్గా దర్దరాశ్చైవ పణవాశ్చాఙ్గసఙ్ఖతాః ।
 ఝల్లరీపటహదీని ప్రత్యఙ్గాని తథైవ చ ॥ ౧౫॥
 అఙ్గలక్షణసంయుక్తో విజ్ఞేయో వంశ ఏవ హి ।
 శాఖస్తుణ్డికీనీ చైవ ప్రత్యఙ్గైః పరికీర్తితే ॥ ౧౬॥
 నాస్తి కిఞ్చిదనాయోజ్యమాతోద్యం దశరూపకే ।
 రసభావ ప్రయోగం తు జ్ఞాత్వా యోజ్యం విధానతః ॥ ౧౭॥
 ఉత్సవే చైవ యానే చ నృపాణాం మఙ్గలేషు చ ।
 శుభకల్యాణయోగే చ వివాహకరణే తథా ॥ ౧౮॥
 ఉత్పాతే సమృద్ధిమే చైవ సఙ్కామే పుత్రజన్మని ।
 ఈదృశేషు హి కార్యేషు సర్వాతోద్యాని వాదయేత్ ॥ ౧౯॥
 స్వభావగృహవారాయామల్పభాణ్డం ప్రయోజయేత్ ।
 ఉత్థానకార్యబన్ధేషు సర్వాతోద్యాని వాదయేత్ ॥ ౨౦॥
 అఙ్గానాం తు సమత్వాచ్చ ఛిద్ర ప్రచ్ఛాదనే తథా ।
 విశ్రామహేతోః శోభార్థం భాణ్డవాద్యం వినిర్మితమ్ ॥ ౨౧॥
 తత్రావనద్ధే వక్ష్యామి విధిం స్వరసముత్థితమ్ ।
 నానాకరణసంయుక్తం భార్గజాతివిభూషితమ్ ॥ ౨౨॥
 యావన్తి చర్మనద్ధాని హ్యోతోద్యాని ద్విజోత్తమాః ।
 తాని త్రిపుష్కరాద్యాని హ్యవనద్ధమితి స్మృతమ్ ॥ ౨౩॥
 ఏతేషాం తు పునర్భేదాః శతసఙ్ఖ్యాః ప్రకీర్తితాః ।
 కిన్తు త్రిపుష్కరస్యాన్య లక్షణం ప్రోచ్యతే మయా ॥ ౨౪॥
 శేషాణాం కర్మబాహుల్యం యస్మాదస్మిన్న దృశ్యతే ।

న స్వరా ప్రహారాశ్చ నాక్షరాణి న మార్జనాః ॥ ౨౫॥

భేరీపటసజమ్భాభిస్తథా దున్దుభిడిణమైః ।

తైథిల్యాదాయతత్త్వాచ్చ స్వరేఽగామ్భేర్యమిష్యతే ॥ ౨౬॥

ప్రాయశస్తాని కార్యాణి కాలం కార్యం సమీక్ష్య తు ।

కిన్తు త్రిపుష్కరస్యాస్య శ్రూయతాం యో విధిః స్మృతః ॥ ౨౭॥

వాయ్వాత్మకో భవేచ్ఛబ్ధః స చాపి ద్వివిధో మతః ।

స్వరవాంశైవ విజ్ఞేయస్తథా చైవాభిధానవాన్ ॥ ౨౮॥

తత్రాభిధానవాన్ నామ నానాభాషాసమాశ్రయః ।

స్వరవానపి విజ్ఞేయో నానాతోద్యసమాశ్రయః ॥ ౨౯॥

శారీర్యామేవ వీణాయాం స్వరాః సప్త ప్రకీర్తితాః ।

తేభ్యో వినఃస్పృతాశ్చైవమాతోద్యేషు ద్విజోత్తమాః ॥ ౩౦॥

పూర్వశరీరాదుద్భుతాస్తతో గచ్ఛన్తి దారపీమ్ ।

తతః పుష్కరజం చైవమనుయాన్తి ఘనం పునః ॥ ౩౧॥

తేషాం వాక్కరజైరేయాః ప్రహారా వచనాశ్రయాః ।

ఝణ్మణ్యా చేతి సంయుక్తా వీణావాద్యప్రయోగినః ॥ ౩౨॥

శారీర్యామథ వీణాయాం ఝణ్మణు జగది యాది చ ।

భవేద్వాక్కరణం తత్ర నానాకరణసంయుతమ్ ॥ ౩౩॥

యం యం గాతా స్వరం గచ్ఛేత్తామాతోద్యైః ప్రయోజయేత్ ।

యతిపాణిసమాయుక్తం గురులఘుక్షరాన్వితమ్ ॥ ౩౪॥

పాష్కరస్య తు వాద్యస్య మృదఙ్గవణవాశ్రయమ్ ।

విధానం సమప్రవక్ష్యామి దర్ధరస్య తథైవ చ ॥ ౩౫॥

షోడశాక్షరసమ్పన్నం చతుర్మార్గం తథైవ చ ।

విలేపనం షట్కరణం త్రియతి త్రిలయం తథా ॥ ౩౬॥

త్రిగతం త్రిప్రకారం చ త్రిసంయోగం త్రిపాణికమ్ ।

దశార్ధపాణిప్రహతం త్రిప్రహారం త్రిమార్జనమ్ ॥ ౩౭॥

వింశత్యలఙ్కారయుతం తథాష్టాదశజాతికమ్ ।

ఏభిః ప్రకారైః సమ్పన్నం వాద్యం పుష్కరజం భవేత్ ॥ ౩౮॥

తత్ర షోడశాక్షరమితి యదుక్తం తదనువ్యాఖ్యాస్యామః
కఖగఘటఠడఢతథదధమరలహ ఇతి షోడశాక్షరాణీహ ।
నియతం పుష్కరవాద్యే వాక్కరణైః సంవిధేయాని ॥ ౩౯॥

చతుర్మాగం నామ । ఆలిప్తాఙ్గీతగోముఖవితస్తాశ్చత్వారో మార్గాః ।
ద్విలేపం నామ । వమోర్ధ్వకప్రలేపాత్ ।
షట్కరణం నామ । రూపం కృతప్రతికృతం ప్రతిభేదో రూపశేషమోధః ప్రతిశుల్కా చేతి ।
త్రియతిర్నామ । సమా స్తోతోగతా గోపుచ్ఛా చేత్యన్వయాత్ ।
త్రిలయం నామ । ద్రుతమధ్యవిలమ్బితయోగాత్ ।
త్రిగతం నామ । తత్త్వమనుగతమోఘశ్చేతి ।
త్రిప్రచారం నామ । సమప్రచారో విషమప్రచారః సమవిషమప్రచారశ్చేతి ।
త్రిసంయోగం నామ । గురుసంయోగో లఘుసంయోగో గురులఘుసంయోగశ్చేతి ।
త్రిపాణికం నామ । సమపాణిరవపాణిరుపరిపాణిశ్చేతి ।
పఞ్చపాణిప్రహతం నామ ।
సమపాణ్యర్థసమపాణిరర్థార్థసమపాణిః పార్శ్వపాణి ప్రదేశినీ చేతి ।
త్రిప్రహారం నామ । నిగృహీతోఽర్ధనిగృహీతో ముక్తశ్చేతి ।
త్రిమార్జనం నామ మాయూర్యర్థమాయూరీ కార్మారపీ చేతి ।
వింశత్యలక్ష్కారాః అష్టాదశజావిశ్చ పదభేదే దర్శయిష్యామః ॥ ౪౦॥

ఏతావత్ సూత్రమ్ । అతః పదభేదః । తత్ర షోడశాక్షరం నామ ।
అభివ్యంజితాని పూర్వం యాన్యేతాని షోడశాద్యాని ॥

తాన్యక్షరాణి జానీత పుష్కరేషు యథాక్రమమ్ ।
పణవే దర్శరే వైవ మృదఙ్గేషు తథైవ చ ॥ ౪౧॥

కఖతథభాన్తు దక్షిణముఖేఽత్ర ఘఘమహాశ్చ వామకే నియతాః ।
గదకారౌ వైవోర్ధ్వే దతఢోణ లాః స్వరాలిజ్ఞే ॥ ౪౨॥

ఏతేషామక్షరాణాం స్వరసంయోగం వ్యంజనసంయోగం చ వ్యాఖ్యాస్యామః ।
తత్ర ఆ ఆ ఇ ఈ ఉ ఓ అం ఇతి స్వరా వ్యంజనైః సహ సంయోగం గచ్ఛన్తి
। అకారేకారోకారైకారౌకారాఙ్కారా ఇతి కకారే । యథా । కకికుకేకోకమితి ।
ఇకారైకారౌకారా ఇతి ఖకారే । ఖిఖేఖో ఇతి ।
ఉకారైకారౌ గకారే । యథా గుగే ఇతి ।
అకారేకారౌకారౌకారా ఇతి ఘకారే । యథా ఘధిఘుఘా ఇతి ।
అకారాకారేకారౌకారాఙ్కారా టకారే । యథా టటాటిటోటమితి ।

అకారాకారేకారైకారాజ్కారా ఇతి తకారే । యథా తతాతీతేతమితి ।
 ఏకారాకారా ఢకారే । యథా ఢేఢో ఇతి ।
 అకారాకారైకారౌకారా ఇతి ణకారే । యథా ణణాణేణో ఇతి ।
 అకారాకారేకారైకారా ఇతి తథయోః । యథా తతాతితే యథాథిథే ఇతి ।
 అకారౌకారైకారౌకారా ఇతి దకారే । యథా దదుదేదో ఇతి ।
 అకారాకారేకారౌకారాజ్కారా ఇతి ఘకారే । యథా ఘఘాఘిఘే ।
 ఆకారేకారైకారా ఇతి రేఫే । యథా రరారిరే ఇతి ।
 అకారేకారైకారా ఇతి లకారే । యథా లలాలిలే ఇతి ।
 హకారమకారౌ శుద్ధౌ ॥ ౪౩॥

కకారగకారఘకారతకారధకాదకారాణాం రేఫోఽనుబంధః ।
 యథా క్ర గ్ర ధ్ర త్ర ద్ర
 ఘ । కకారస్య లకారోఽనుబంధః । యథా క్ల క్లే క్లమితి ।
 హకారస్య ణకారోఽనుబంధః । యథా హ్ణ ఇతి । తకారస్య థకారోఽనుబంధః ।
 యథా త్థ ఇతి । దకారస్య ధకారోఽనుబంధః । యథా ధ్ధం ధ్ధా ధ్ధే ఇతి ।
 ఏవమేతైః సంయోగైర్ద్విహస్తసంయుక్తాన్యక్షరాణి భవన్తి ॥ ౪౪॥

తత్రైత ఏవ ద్విపుష్కరే । ఆఙ్గీకమృదగ్గే ద్విపుష్కరే
 సమహస్తనిపాతనాద్ధకారః । తత్రైవాఙ్గులిప్తచలనాద్ధకారః ।
 తత్రైవావప్తమాఖ్యత్రైవార్ధనిగృహీతాత్ స్థకారః ।
 తత్రైవ దక్షిణముఖే పార్శ్వసిపిడితే కకారః ।
 తత్రైవాఙ్గులికుఞ్చనాత్కుకారః । ఊర్ధ్వకవామకయోః ।
 సమహస్తనిపాతనాద్ధజ్కారః । ప్రదేశిన్యా చాలిజ్ఞే క్రేజ్కారః ॥ ౪౫॥

పఞ్చపాణిప్రహతమితి యదుక్తం సమపాణ్యవపాణ్యర్ధార్ధపాణిపార్శ్వపాణిప్రదేశిన్యశ్చేతి
 ।
 త ఏతే పఞ్చపాణిప్రహతా కే నిగృహీతార్ధనిగృహీతయుక్తా యథాయోగ కార్యాః ।
 తత్ర సమపాణిప్రహతో మకారః స నిగృహీతః ।
 గకారధకారదకారపకారా అర్ధపాణిప్రహతా అర్ధనిగృహీతాః ।
 కకారఖకారరటకారదకారాః పార్శ్వపాణిప్రహతా నిగృహీతాశ్చ ।
 తకారధకారావర్ధార్ధపాణిహతావర్ధనిగృహీతా ।
 ప్రదేశిన్యా హతాం ఆలిజ్ఞే ఢకారణకారేఫవకారా యుక్తాః ।
 ద్విహస్తప్రహతా ధ్రుదఙ్ఘ్రే ఇతి ।

ముక్తపార్శ్వే థిక్రా ఇత్యర్హపాణిహతా నిగృహీతాః ।

ఏవమేతేష్యక్షరేషు ప్రయోగవశేన కార్యా ప్రహారాః ॥ ౪౬॥

పోడశైతాని దృష్టాని వాద్యజాన్యక్షరాణి తు ।

అనేనైవ విధానేన యోజ్యం ర్వాక్కురణం బుధైః ॥ ౪౭॥

చతుర్మార్గం యదుక్తం తమనువ్యాఖ్యాస్యామః

అడ్డితాలిప్తమార్గే తు వితస్తా గోముఖీ తథా ।

మార్గాశ్చత్వార ఏవైతే ప్రహారకరణాశ్రయాః ॥ ౪౮॥

తత్ర కిజ్జుమృదఙ్గప్రహారయుక్తోఽడ్డితమార్గో వామోర్ధ్వప్రహారయుస్త

ఆలిప్తమార్గః । ఊర్ధ్వకాజ్జీకే దక్షిణముఖే ఆలిప్తహస్తో వితస్తమార్గః ।

ఆలిఙ్గకరణబహులః సర్వపుష్కరహతో గోముఖీమార్గ ఇతి ॥ ౪౯॥

తత్రాడ్డిత ప్రహారజాతమ్ ।

భటకటభిధధటఘేధోధహమన్ధి ధన్ధనధిధి ఇత్యడ్డితామార్గః ।

ధడః గుటుగుటుమఘేదోధిన్ధదుధిదుర్ధేధి కిజ్జాకిటుమేట-కితాం

కిజ్జేకితాన్ధ—ససితాం గుటుగేత్యేవం జ్ఞేయో వితస్త్యాస్తు ।

శుద్ధం సిద్ధం మద్ధికుటఘేఘేమత్తిద్ధిధఖుధుఙ్గేధోటత్తిమట గోముఖీమార్గః ॥ ౫౦॥

కుర్యాద్విత్తస్తిమాగే ధరప్రివర్జితాన్ ప్రహారాన్తు ।

ఉద్ధతమార్గేణ వినా శేషాః కార్యాస్తు గోముఖ్యామ్ ॥ ౫౧॥

ద్రో మాన్తు గుటుగుటుధేద్ర ధజైఘటకేదోరాడిమ్

ఏవం వివాద్యం విజ్ఞేయం వాదకైస్తజ్జైః ।

రిణిఖిరిణిహో డడడధో గోముఖ్యామ్ ॥ ౫౨॥

యే త్వాలిప్తసముత్థా సర్వమార్గైస్తు తే విధాతవ్యా ।

గ్రహగో న లక్ష్యసత్త్వే నాట్యవిధానం సమాసాద్య ।

గ్రహమోక్షణసన్ధానైస్తు మృదఙ్గానాం గ్రహో భవతి ॥ ౫౩॥

ఏతేషాం చైవ వక్ష్యామి దర్శనాని యథాక్రమమ్ ।

చతుర్ణామపి మార్గాణామక్షరగ్రహణం యథా ॥ ౫౪॥

దాఘదదధిమటాం ధీమతాం దిధిధిక్లం థిక్లాథిన్తాక్లాథికటామ్ ।

కటధిమటాం ఖోఖోఘేటాతడ్డితావాద్యమ్ ॥ ౫౫॥

తన్త్రాన్తికితా ధన్ధన్ధ ఘటితయేటమ్ ।

యటథకిరేత్తవితస్తాయామ్ || ౫౬ ||

ధ్రామ్మాం ఘటూఘేఘేటాఘటితకథిథిధోటామామ్ |
అలిప్తకసంయోగో కార్యే సంవాదనే సమ్యక్ || ౫౭ ||

ధ్రుమిఘేటాజ్ఘేఘేతమథిధోణాఖమత్తిధక్లేన్తామ్ |
ఖోఖోథాథా ణాణాణాణా చ గోముఖ్యామ్ || ౫౮ ||

ఏతేషాం పుష్కరాణాం త్రివిధః ప్రచారః | సమప్రచారో విషమప్రచారః సమవిషామప్రచార
ఇతి || ౫౯ ||

తత్ర

వామోర్ధ్వకయోర్వామః సవ్యో వై దక్షిణోర్ధ్వకే చాపి కార్యః |
సమప్రచారే హ్యలిప్తే లిప్తవాద్యకరణే తు || ౬౦ ||

వామోర్ధ్వకసవ్యానాం ప్రహతో వామః కరస్తు కర్తవ్యః |
సవ్యోర్ధ్వకసంయోగాత్ప్రహతో హస్తప్రచారే తు || ౬౧ ||

స్వచ్ఛన్దకః కరాణాం ప్రహతం శేషేష మార్గకరణేషు |
అడ్డితగోముఖయోగే సమవిషమో హస్తసజ్ఞానః || ౬౨ ||

శృంగారహాస్యయోగే వాద్యం యోజ్యం తథాఽడ్డితే మార్గే |
పీరాద్భుతరౌద్రా ణాం వితస్తమార్గేణ వాద్యం తు || ౬౩ ||

కరుణరసేఽపి హి వాద్యం యోజ్యం హ్యలిప్తకరణమార్గే తు |
బీభత్సభయానకయోస్తథైవ నిత్యం హి గోముఖ్యా || ౬౪ ||

రససత్వభావయోగాన్ దృష్ట్యాభినయం గతిప్రచారాంశ్చ |
వాద్యం నిత్యం కార్యం యథాక్రమం వాద్యయోగజ్ఞైః || ౬౫ ||

ఏవం ప్రహతవిధానం కార్యం మార్గాశ్రితం బుధైః సమ్యక్ |
వక్ష్యామ్యతశ్చ భూయో దర్దరపణవాశ్రితం వాద్యమ్ || ౬౬ ||

అతివాదితమనువాద్యం సమవాదితముచ్యతే పణవవాద్యమ్ |
తత్రాతివాదితం స్యాన్ మురజానామగ్రతో యత్తు || ౬౭ ||

యత్వనుగతం మృదజ్జైరనువాదితముచ్యతే తు తద్వాద్యమ్ |
సమవాదితం మృదజ్జైరేయం సామ్యేన యద్వాద్యమ్ || ౬౮ ||

కఖగా రఠణా దేహ్వో ణరలా క్రులిలన్ద్రణేతి కిరికిహ్లా |

ఏతే వర్ణాః పణవతోద్యవిధానే విధాతవ్యాః ॥ ౬౯ ॥

ధోధోణాధోకిహులం ప్రహులం హ్లాహ్లాతి రిణితి రిహ్లాధహ్లా
కనిత్వాధేధేణ్ణణాం పణవవాద్యమ్ ।

జ్ఞోణికిమిక్రైణ్ణోణ ఇతి పణవవాద్యం తు ॥ ౭౦ ॥

తస్య ప్రహతం కార్యం కనిష్ఠికానామికాగ్రకోణేన ।

నానాకరణవిభాగైః పణవే శిథిలాఞ్చతే తజ్జైః ॥ ౭౧ ॥

వాదకకనిష్ఠికాభ్యాం శీఘ్రకృతాః కరేఽథ నేణోహః ।

శేషాస్తు వాదనకృతాః స్మృతాః ప్రహారా బివిధాద్యాః ॥ ౭౨ ॥

కోణానామికవాద్యం మధ్యాఙ్గుల్యా హి వాదనం కార్యమ్ ।

కోణానామికవాద్యం శుద్ధం ప్రహతం భవేదేతత్ ॥ ౭౩ ॥

భ్రాన్తకయోగాత్ క్రిహుశమిత్యేతత్ భ్రాన్తవాదనాగ్రేణ ।

రిభితకరణానువిధం తత్రామస్తత్ర కారస్తు ॥ ౭౪ ॥

శీఘ్రకరణానువిధైర్దకారస్త్యర్థహస్తసంయోగాత్ ।

స తు వాదకేన వాద్యే ధుర్యేణ విశేషతః కార్యః ॥ ౭౫ ॥

స్వఞ్చితకచ్ఛౌ పణవౌ కృత్వా ధుర్యపరివాదకస్యాం హి ।

రణణకికిహికిణ్జ్క ఇతి ప్రహారా విధాతవ్యాః ॥ ౭౬ ॥

అఞ్చితకక్ష్యే పణవే రేఫః సోఽర్ధే తు హస్యోర్ధ్వే గ్రహే ।

కార్యో మయూరకకరా సూక్ష్మేఘాస్తథా ప్రహారా విధాతవ్యాః ॥ ౭౭ ॥

కృత్వా చ శిథిలకక్ష్యాం కార్యాస్తు కనిష్ఠికాప్రకోణేన ।

తేనైవ చరే ప్రేద్ధో భాగే ఇత్యఞ్చితేనైవ ॥ ౭౮ ॥

అఞ్చితశిథిలే పణవే కరణానికిణికిణ్ణికృతాః ।

ప్రహారాస్తు వైభ్రాన్తకరణేన తథా స్వఞ్చితకక్ష్యే చ శిథిలే చ ॥ ౭౯ ॥

అఞ్చితకక్ష్యే పణవే కఖరటణకృతా మతాః ప్రహారాస్తు ।

ధిన్నే ఇతి ప్రహారాః పణవే తు సదా శిథిలకక్ష్యే ॥ ౮౦ ॥

కఖరటకృతాః ప్రహారాః సోఽఞ్చినే హి పణవే విధాతవ్యాః ।

శేషా భ్రాన్తకయోగాః సంయుక్తాః సంవిధాతవ్యాః ॥ ౮౧ ॥

టఙ్కారేణ స్వనజం వాద్యం కక్ష్యాఞ్చితే తు సమ్భవతి ।

తేన నకారో యుక్తో హ్లా ఇతి చ పణవే ప్రహారః స్యాత్ || ౮౨||

తిర్యగ్గృహీతవాదనముఖవర్తిత ఇష్యతే తకారస్తు |
తహులం తహులం క్రమశ్చైవం హ్యేతే ప్రహారాస్తు || ౮౩||

ఏవం పణవే వాద్యం విధివత్ సజ్జేపతో యథాఽభిహితమ్ |
వక్ష్యామ్యతః పరమహం దర్దరవాద్యాక్షరాణ్యేవ || ౮౪||

రేకృతికుత్సనోత్సనోధన్మోగోణేహధిజ్ఞసంయుక్తాః |
ఇతి దర్దరే ప్రహారాః కార్యా ముక్తా నిషణ్ణాశ్చ || ౮౫||

కార్యాస్తత్ర నిషణ్ణా రగ్రధృహ్ని ఇతి చ దక్షిణకరేణ |
వామేన గోమదోత్థా న నఖస్పృష్టః ప్రకారోఽగ్రే || ౮౬||

ముక్తా తీత్రిణ భవేన్నిపీడనే కరద్యయేనాపి |
ధీముక్తః ప్రహతం స్యాదనుస్వనే తాడితే వైవ || ౮౭||

స్యాత్ పీడితే చ ధిహేత్యేతన్ముక్తం తథా విముక్తేఽపి |
శేషా భవంతి ముక్తాస్తన్కా ఇతి వైవ నిగృహీతే || ౮౮||

శీఘ్రకరణానుబంధస్థితిరేవ హి నిఃస్వనః స్థలితకం స్యాత్ |
ఇతి దర్దరే ప్రహారాః సమాసతస్తత్ర విజ్ఞేయాః || ౮౯||

ఏవం త్వసక్కరకృతా ప్రహారశుద్ధిరీహ కీర్తితా తజ్ఞైః |
దర్దరపణవమృదజ్జ్యోతితవాద్యం ప్రవక్ష్యామి || ౯౦||

తత్ర వ్యక్తిభావం వాద్యే గచ్ఛంతి మిశ్రితాః కేచిత్ |
కేచిద్యుగపత్కరణం కేచిత్ పర్యాయకరణం తు || ౯౧||

ఏకైకసమ్ప్రయుక్తా వర్ణానుగతస్తథైవ సమ్ప్రయుక్తా |
ఘంఠ్యే రేదోఖోకోత్రిహులం తత్కృతా మృదజ్ఞేషు || ౯౨||

అథ దర్దరేఽపి ధినిజ్ఞేతే పణవయోస్తు సంయుక్తాః |
డణకే ఖోదదోదే దిధిరే దిధిని మిశ్రాస్తు || ౯౩||

ఆభ్యో యేఽన్యే శేషాస్తే మిశ్రా ఏవ నిత్యశః కార్యాః |
పూర్వోఽపి చ మిశ్రత్వం వ్రజంతి సర్వే యథాయోగమ్ || ౯౪||

అథ యుగపత్కరణాని తు హహ్లాహ్లాకుకునణన్ధలన్దోహమ్ |
గ్రహులం నహ్లాదో ఏవం యోజ్యాస్తు పణవే హి || ౯౫||

ధుర్యః కృతాసు క్రమశః కరణే పరివాదనేన కర్తవ్యః ।

కోఘోదోధోఽణహ్ణాతి కిణికిణితి కృతాశ్చ ॥ ౯౬॥

పణవానామనుబన్ధే కార్యం ధుక్తుష్టాకేతి వాద్యం తు ।

భూయః ప్రతికృతిభేదో మార్దజ్గకదర్దరిభ్యాం చ ॥ ౯౭॥

యద్యత్కుర్యాన్మురజే ప్రహారజాతం గతిప్రచారేషు ।

అనుగతమక్షరవృత్తం తదేవ వాక్యం తు పణవేఽపి ॥ ౯౮॥

న హి చిత్రం కర్తవ్యం గతిప్రచారేషు వాదనం తజ్జైః ।

సమవిషమం తత్ర హి యదవృక్ష్యం పాదసంజ్ఞారే ॥ ౯౯॥

ఉపరికరణే యథేష్టం కర్తవ్యస్తు పణవో మృదజ్జేషు ।

తత్ర ప్రహారకరజైర్మృదజ్గవాద్యం విధాతవ్యమ్ ॥ ౧౦౦॥

ప్రాయేణ సర్వవాదేష్వాదో పణవగ్రహః ప్రయోక్తవ్యః ।

వక్ష్యామ్యహమతః పరం తు లక్షణం కరణజాతస్య ॥ ౧౦౧॥

రూపం కృతప్రతికృతం ప్రతిభేదో రూపశేషమోఘస్య ।

షష్ఠీ చ ప్రతిశుక్లేత్యేవం జ్ఞేయం కరణజాతమ్ ॥ ౧౦౨॥

తత్ర రూపం నామ విభక్తకరణమ్ । యథా

ఘజ్జిజ్జేఘం కిటిమా కిటిమా ఘటత్థి ఘటపత్థి ।

ఘదుగురుకిటికట కృహం దోఘే దోఘే క్లే ॥ ౧౦౩॥

ఇతి రూపమ్ ।

కృతప్రతికృతం నామ యత్రైకం కరణం త్రిపుష్కర ఇత్యుద్భావయతి
యథా

దజ్ఘఖుణక్రమధిమదాణ్ణేటోటతితోటమత్థిమానక్రమ్ ।

గురుభే కిహులే దోహం దోస్రో దోధోణ భే వాద్యమ్ ॥ ౧౦౪॥

ప్రతిభేదో నామ యుగపత్కృతే కరణే మృదజ్గానాం యదుపరికరణేన

గచ్ఛన్తి యత్ । దాధా ధాణిధా మటగతమధిం ఘటే ఘటే

దోఘే ఘట మత్థిణహ్నాకో ఘో ।

ఏభిః కరణవిశేషైః ప్రతిభేదో నామ విజ్ఞేయః ॥ ౧౦౫॥

ఇతి వాద్యమ్

రూపశేషం నామ కరణానామవిశేషో యథా

ఖుఖుణం ణణణణణాం మథాఘేవ మథిటాం ఘేటాం ఘేదో ।
 యే ఘేటమథిణష్టరవో ఇతి వాద్య రూపశేషం తు ॥ ౧౦౬॥
 ప్రతిశుల్కం నామానుస్వారో మార్దజ్జికదర్దరవాదకానామ్ । యథా ।
 ఘటమథి కుణకిటి గఖాఖా కథిధిజాణణకోఘోణాఖా ।
 కుటకటి కుణకిటి కటఖే ప్రతిశుల్కాఖ్యం సదా కరణమ్ ॥ ౧౦౭॥
 ఓఘా నామ సర్వభాణ్ణవిధేయో ద్రుతపాణిలయో నద్యోఘవత్
 ఓఘా యథా
 ఘక్కిటిమథకిటికిటివే ఘదఘుదేదేణ ధాణ దాధానణోఘో ।
 ఘదుగుదుఘుదుగుదుపదఘేరేణిణ ఏతే తథౌఘే చ ॥ ౧౦౮॥
 కరణానాం సమాయోగః షడ్విధః పరికీర్తితః ।
 అన్వేనైవ విధానేన యోజ్యం వాక్యరణం బుధైః ॥ ౧౦౯॥
 త్రియతి నామ । సమా స్రోతోగతా గోపుచ్చా చేతి ।
 లయయతిపాణీనాం త్రివిధః సంయోగః । స చ త్రిప్రకారో భవతి ।
 తద్యథా । రాధం విధం శయ్యాగతం చేతి ॥ ౧౧౦॥
 త్రిలయం నామ । ద్రుతో మధ్యో విలమ్బితశ్చేతి ॥ ౧౧౧॥
 త్రిపాణికం నామ సమపాణిరర్థపాణిరుపరిపాణిశ్చేతి ॥ ౧౧౨॥
 సమాయతిర్ద్రుతశ్చైవ లయో యత్ర భవేదథ ।
 తథైవోపరిపాణిశ్చ రాధస్త్యేష విధిర్భవేత్ ॥ ౧౧౩॥
 స్రోతోగతా యతిర్యత్ర లయో మధ్యస్తథైవ చ ।
 సమపాణిస్తథా వైవ విధం వాద్యం తు తద్యవేత్ ॥ ౧౧౪॥
 అర్థపాణిస్తు యత్ర స్వాత్తథా వైవ స్థితో లయః ।
 యతిశ్చైవ తు గోపుచ్చా వాద్య శయ్యాగతం తు తత్ ॥ ౧౧౫॥
 స్థితాల్లయాత్పుభృత్యేషాం ప్రమాణం సమ్ప్రవర్తతే ।
 కార్యహానిం కలానాం చ శేషేష్వన్యేషు పాణిషు ॥ ౧౧౬॥
 యతయః పాణయశ్చైవ లయా వై వాద్యసంశ్రయాః ।
 యయాకామం హి కర్తవ్యా నాట్యశక్తిమవేక్ష్య తు ॥ ౧౧౭॥
 త్రిమార్జనం నామ ।
 మాయూరీ హ్యథమాయూరీ తథా కార్మారపీతి చ ।

తిస్తస్త్వ మార్జనా జ్ఞేయాః పుష్కరేషు స్వరాశ్రయాః ॥ ౧౧౮॥

గాన్ధారో వామకే కార్యః షడ్జో దక్షిణపుష్కరే ।

ఊర్ధ్వకే పంచమశ్చైవ మాయూర్యాం తు స్వరా మతాః ॥ ౧౧౯॥

వామకే పుష్కరే షడ్జ ఋషభో దక్షిణే తథా ।

ఊర్ధ్వకే ధైవతశ్చైవమర్ధమాయూర్యుదాహృతాః ॥ ౧౨౦॥

ఋషభః పుష్కరే వామే షడ్జో దక్షిణపుష్కరే ।

పంచమశ్చోర్ధ్వకే కార్యః కార్మారవ్యాః స్వరాస్త్యమీ ॥ ౧౨౧॥

ఏతేషామనువాదీ తు జాతీనాం యః స్వరో మతః ।

ఆలింజమార్జనాం ప్రాప్తో నిషాదః స విధీయతే ॥ ౧౨౨॥

మాయూరీ మధ్యమగ్రామే షడ్జే త్వర్ధా తధైవ చ ।

కార్మారవీ తు కర్తవ్యా సాధారణసమాశ్రయా ॥ ౧౨౩॥

స్వరాః స్థానస్థితా యే తు శ్రుతిసాధారణాశ్రయాః ।

త ఏవ మార్జనకృతాః శేషాః సజ్జూరిణో మతాః ॥ ౧౨౪॥

వామకే చోర్ధ్వకే కార్యా ఆహార్యా లేపతః స్వరాః ।

తైథిల్యాదాయతత్త్వాచ్చావధ్రాకోటనయాఽపి చ ॥ ౧౨౫॥

స్వరాణాం సమృవః కార్యో మార్జనాసు ప్రయోక్తుభిః ।

మార్జనా తు కృతా కార్యా వామకోర్ధ్వకయోః సదా ॥ ౧౨౬॥

లక్షణం మృత్తికాయాస్తు గదతో మే నిబోధత ।

నిశ్శర్కరా నిస్సికతా నిస్తృణా నిస్తుషా తథా ॥ ౧౨౭॥

న పిచ్ఛిలా న విశదా న ఙ్గరా న కటుస్తథా ।

నావదాతా న కృష్ణా చ నామ్నా వైవ చ తిక్తకా ॥ ౧౨౮॥

మృత్తికా లేపనే శస్తా తయా కార్యా తు మార్జనా ।

నదీకూలప్రదేశస్థా శ్యామా చ మధురా చ యా ॥ ౧౨౯॥

తోయాపసరణశ్లా తయా కార్యా తు మార్జనా ।

బధిరా హ్యవదాత్తా తు కృష్ణా కుర్వీత న స్థిరా ॥ ౧౩౦॥

న తుషా న స్వరకరీ శ్యామా స్వరకరీ భవేత్

యవగోధూమచూర్ణాం వా తత్ర దద్యాత్ప్రలేపనే ।

ఏకస్తస్య తు దోషః స్యాదేకస్వరకృతం భవేత్ || ౧౩౧||

త్రిసంయోగం నామ । గురుసञ్చయో లఘుసञ్చయో గురులఘుసञ్చయశ్చేతి || ౧౩౨||

తత్ర గురుసञ్చయో నామ । గురుస్థితలయౌధవృత్తో యథా ।

ధన్తాం కేతాం ధన్తాం ం! ఘేతం ధన్తం తథైవ కేన్తాన్తమ్ ।

దన్తన్తేన్తేన్తా ఘేం! తాజ్ఞేన్తాజ్ఞేన్తామితి చ గురు స్యాత్ || ౧౩౩||

లఘుసञ్చయో నామ । గురులఘుమధ్యప్రవృత్తో యథా

ఘటమటఘటమథటమథటమథిద్ధడగుడధడధత్కృలఘు

ఘటమథిఘడుగుడుఖఘడుఘఙ్కృతో లఘులయశ్చ ।

ఇతి సంయోగౌ జ్ఞేయౌ మృదఙ్గవాద్యే ప్రయోగజ్ఞైః || ౧౩౪||

గురులఘుసञ్చయో నామ । గురులఘుమధ్యమప్రవృత్తో యథా ।

ఘటఠిమ్మఠిఠిం మఠితం కిటా

ఘటఠిం టఠిమటకే ।

ఇతి సంయోగో గురులఘుప్లుతః స్యాత్ || ౧౩౫||

త్రిగతం నామ । తత్త్వమనుగతమోఘం చేతి

అక్షరసదృశం వాద్యం స్ఫుటపదవర్ణం తథైవ వృత్తసమమ్ ।

సువిభక్తకరణయుక్తం తత్త్వే వాద్యం విధాతవ్యమ్ || ౧౩౬||

సమపాణ్యవపాణియుతం స్ఫుటప్రహారకరణానుగం చైవ ।

గేయస్య చ వాద్యస్య చ భవేదవధాతాయ తదనుగతమ్ || ౧౩౭||

నైకకరణాశ్రయగతం హ్యుపర్యుపరిపాణికం ద్రుతలయం చ ।

ఆవిధకరణబహులం యోజ్యం వాద్యం బుధైరేఘైః || ౧౩౮||

సర్వస్యాపి హి వాద్యస్య అష్టౌ సామ్యాని భవన్తి । తద్యథా

అక్షరసమమగ్గసమం తాలలయత్వం యతిసమకం గ్రహసమకమ్ ।

న్యాసాపన్యాససమం పాణిసమం చేతి విజ్ఞేయమ్ || ౧౩౯||

యద్వృత్తం తు భవేద్ధానం గురులఘుక్షరాన్వితమ్ ।

తద్వృత్తం తు భవేద్వాద్యం తదక్షరసమం భవేత్ || ౧౪౦||

ధ్రువాణాం గ్రహమోక్షేషు కలాన్తరకలాసు చ ।

యదఙ్గం క్రియతే వాద్యం తదఙ్గసమముచ్యతే || ౧౪౧||

యచ్చరీరం భవేద్ధానం కలాతాలప్రమాణజమ్ ।
 తత్ప్రమాణం తు తద్వాద్యం తద్వై తాలసమం భవేత్ ॥ ౧౪౨॥
 స్థితే మధ్యే ద్రుతే వాపి లయే గానం తు యద్భవేత్ ।
 తథా భవేత్తు తద్వాద్యం తద్వై లయసమం భవేత్ ॥ ౧౪౩॥
 సమా ప్రోతోగతా చాపి గోపుచ్ఛా చ యతిర్యథా ।
 తథా భవేత్తు యద్వాద్యం తద్వై యతిసమం భవేత్ ॥ ౧౪౪॥
 తతావనద్ధవంశానామేకశ్రుతికృతోఽపి చ ।
 గ్రహో గానేన సహితం తత్తు గ్రహసమం భవేత్ ॥ ౧౪౫॥
 న్యాసాపన్యాసయోగస్తు స్వరాణాం తు భవేద్యథా ।
 తద్వాద్యం యదాతోద్యే న్యాసాపన్యాసజం తు తత్ ॥ ౧౪౬॥
 సమపాణ్యర్థపాణిస్థం తథైవోపరిపాణికమ్ ।
 గీతవాద్యానుగం వాద్య జ్ఞేయం పాణిసమం తు తత్ ॥ ౧౪౭॥
 అష్టాదశజాతికమితి యదుక్తం తదనువ్యాఖ్యాన్యోమః । తద్యథా
 శుద్ధా పుష్కరకరణా విషమా విష్కమ్భితైకరూపా చ ।
 పార్శ్వసమా పర్యస్తా సమవిషమకృతా చ కీర్ణా చ ॥ ౧౪౮॥
 పర్యవసానోచ్ఛితికా సంయుక్తా సమ్మృతా మహారమ్భా ।
 విగతక్రమా విగలితా వజ్ఞీతికా చైకవాద్యా చ ॥ ౧౪౯॥
 ఏతాసాం జాతీనాం లక్షణనిదర్శనాన్యభివ్యాఖ్యాన్యోమః
 ఏకాక్షరకృతం వాద్యం యద్భవేత్సార్వమార్గికమ్ ।
 నిత్యం కరణయోగేన సా శుద్ధా నామతో యథా ॥ ౧౫౦॥
 ధన్వంతం ద్రం క్లాభోభోహణేతి విహితవాక్యా ।
 సా శుద్ధా విజ్ఞేయా మధ్యస్థీణాం సదా జాతిః ॥ ౧౫౧॥
 స్వస్తికహస్తవిచారా సర్వమృదగ్లప్రహారసంయుక్తా ।
 సా త్రిలయవాద్యయుక్తా పుష్కరకరణా భవేజ్జాతిః ॥ ౧౫౨॥
 ఘేనాజ్ఞేనాజ్ఞేనాం దీర్ఘకృతైరక్షరైః కృతా యా చ ।
 రాజ్ఞాం స్వభావగమనే సా విషమా నామతో జాతిః ॥ ౧౫౩॥
 గురుయుగ్మం లఘుయుగ్మం తోటకం వాఽపి ।
 నిత్యం యత్ర తు వాద్యే విష్కమ్భా నామ సా జాతిః ॥ ౧౫౪॥

వామోర్ధ్వకప్రవృత్తాదోఘే ఊప్తావకృష్టలయయుక్తా ।
 సా కరుణా స ప్రాయా జాతిః స్యాదేకరూపా తు ॥ ౧౫౫ ॥
 ధీతం ధీకట్ ధీనికటం మటధీకరణైః సపార్థిక్వతైః ।
 ధేక్లేటాఘేగ్రథితా పార్థిసమా సా భవేజ్జాతిః ॥ ౧౫౬ ॥
 తాఘేనాన్తాన్తోఘోదోహ్మమిత్యక్షరైస్తు సంయుక్తా ।
 పర్యస్తా జాతిరియం మధ్యమపురుషేషు కర్తవ్యా ॥ ౧౫౭ ॥
 కుత్వోపరిపాణిక్వతం వాద్యం యద్ధృతలయం సమారూఢమ్ ।
 పునరేవ సమలయం స్యాత్ సమవిషమా సా తు విజ్ఞేయా ॥ ౧౫౮ ॥
 అవకీర్ణం యద్ ద్విగుజ్ఞైస్త్రిగుజ్జైర్వా కరణం మృదజ్ఞానామ్ ।
 పణవేషు దర్ధరేష్యవ్యవకీర్ణా నామ సా జాతిః ॥ ౧౫౯ ॥
 పర్యవగచ్ఛతి పూర్వం యస్మిన్ వై ప్రస్తుతం కరణజాతమ్ ।
 త్రిమేఽపి తు లయయోగే పర్యవసానా తు సా జాతిః ॥ ౧౬౦ ॥
 ఘేజ్ఞాన్తోహ్మణుణహమేభిః స్యాత్త్వక్షరైర్హి సమృద్ధా ।
 సామార్థ్యే ఉచ్చితికా జాతిర్వాద్యే తు బోధవ్యా ॥ ౧౬౧ ॥
 ధక్లేటాజ్ఞేటకిణామేభిర్యా త్వక్షరైస్తు సంయుక్తా ।
 సంయుక్తకృతా జాతిః సా సా చేటగతో విధాతవ్యా ॥ ౧౬౨ ॥
 సర్వాఙ్గులిచలనకృతా సర్వమృదఙ్గుప్రహారసంయుక్తా ।
 భీతనభోయానగతో సమ్మృతజాతో విధాతవ్యా ॥ ౧౬౩ ॥
 అవపాణికరణయుక్తం కృత్వాదో మధ్యలయతుల్యమ్ ।
 వాద్య ద్రుతలయమన్తే జాతిః స్యాత్సా మహారమ్భా ॥ ౧౬౪ ॥
 ఊర్ధ్వాఙ్గుదక్షిణముఖే ఊప్తప్రహతా వితస్తమార్గా చ ।
 అజ్కోర్ధ్వకప్రవృత్తా దక్షిణవామప్రహారజాతా చ ॥ ౧౬౫ ॥
 ప్రాయేణోద్ఘాతమార్గా వితస్తమార్గాశ్రయేణ దివ్యానామ్ ।
 ధన్యా ం! ధన్యా ం! ప్రాయా జాతిర్విగతవలభా నామ ॥ ౧౬౬ ॥
 లఘుక్షరభూయిష్ఠా విచిత్రకరణా చ సర్వమాగేషు ।
 వాద్యాఽవిసర్పికరణా విగలితనామా తు సా జాతిః ॥ ౧౬౭ ॥

కరణైర్బహుభిశ్చితైః సర్వమృదఙ్గసంహారసంయుక్తా ।
స్వాభావికోత్తమగతౌ వఞ్చితికా సా తు విజ్ఞేయా ॥ ౧౬౮॥

ధ్రోధ్రోధ్రేధ్రోధం ఏభిర్యా త్వక్షరైశ్చ సంయుక్తా ।
సా హ్యేకవాద్యజానిర్వృత్తగతివిధానవత్ కార్యా ॥ ౧౬౯॥

ఏవమేతేన విధినా కర్తవ్యం వాదనం బుధైః ।
గతిప్రచారే గీతే చ దశరూపే విశేషతః ॥ ౧౭౦॥

సప్తరూపవిధానేన ఛన్దకాసారితేషు చ ।
తత్త్వం చానుగతం వైవ తద్ధో వాద్యమిష్యతే ॥ ౧౭౧॥

వాద్యం గుర్వక్షరకృతం తథాల్పక్షరమేవ చ ।
గతిప్రచారే కర్తవ్యం గానే సమ్యగిహేచ్ఛతా ॥ ౧౭౨॥

తత్త్వం చానుగతం చాపి ఓఘశ్చాపి కదాచన ।
రాజ్ఞాం లలితగామిత్యాద్వాద్యం యోజ్యం స్వభావజమ్ ॥ ౧౭౩॥

తత్త్వం తు ప్రథమే గానే ద్వితీయేనుగతం భవేత్ ।
తృతీయే తోవృఘసంజ్ఞాం తు వాద్యం గతిపరిక్రమే ॥ ౧౭౪॥

ధ్రువాసు ఛన్దతశ్చిత్రం శేషాణాం సమ్ప్రయోజయేత్ ।
తథా స్థితావకృష్టాయాం వాద్యం త్వనుగతం భవేత్ ॥ ౧౭౫॥

ప్రావేశికీనాం కర్తవ్యం తత్త్వం చానుగతం తథా ।
నైష్కామిక్యన్తరకృతం కార్యం త్రిలయవాహితమ్ ॥ ౧౭౬॥

ద్రుతే ప్రాసాదికీనాం ద్రుతం చోధం చ వాదయేత్ ।
ఏవం ద్రువాణాం కర్తవ్యం వాద్య ప్రకరణాన్వితమ్ ॥ ౧౭౭॥

మాత్రాంతకవికల్పస్తు ద్రువాపాదేషు యో భవేత్ ।
స తు భాణ్డేన కర్తవ్యస్తజ్జైర్గతిపరిక్రమే ॥ ౧౭౮॥

ఏవం గతిప్రచారేషు కార్యం వాద్య ప్రయోక్తుభిః ।
తాణ్డవే సుకుమారే చ వాద్య వక్ష్యామి తత్త్వతః ॥ ౧౭౯॥

అభాణ్డమేకం గానస్య పరివర్తం ప్రయోజయేత్ ।
తస్యాన్తే సన్నిపాతే చ కార్యో భాణ్డగ్రహో బుధైః ॥ ౧౮౦॥

అథవా నృత్తతోభార్థమజ్ఞానాం పరివర్తనమ్ ।
సజ్గీతస్య ప్రకర్తవ్యం లయస్య చ నివర్తనమ్ ॥ ౧౮౧॥

యత్రాభినేయమజ్గే తు తత్ర వాద్యం ప్రయోజయేత్
యత్ర పాణివశాదజ్గం భూయో భూయో నివర్తతే ।
స తత్రార్థోఽభినేయస్తు శేషం నృత్రేన యోజయేత్ ॥ ౧౮౨॥

యద్వృత్తం తు పదం గానే తాదృశం వాద్యమిష్యతే ।
గీతవాద్యప్రమాణేన కుర్యాచ్చాజ్గవిచేష్టితమ్ ॥ ౧౮౩॥

యథా గుర్వక్షరం వైవ తథాల్పాక్షరమేవ చ ।
ముఖే సోపాహనే కార్యం ప్రకృతేర్వర్ణతస్తథా ॥ ౧౮౪॥

స్థితే శుద్ధప్రహారం తు మధ్యేఽక్షరసమం తథా ।
కార్యం తు గీతకే వాద్యం ద్రుతే చోపరిపాణికమ్ ॥ ౧౮౫॥

సమం రక్తం విభక్తం చ తథా శుద్ధప్రహారజమ్ ।
నృత్తాజ్గ్రాహి చ తథా వాద్యం కార్యం తు తాణ్డవే ॥ ౧౮౬॥

సనృత్రేషు ప్రయోగేషు తత్త్వం హ్యనుగతం తథా ।
అనృత్రేషు ప్రయోగేషు తత్త్వమోఘం క్రమేణ తు ॥ ౧౮౭॥

స్థితే మధ్యే ద్రుతే చాపి యథా గానం తు గీయతే ।
తథా నృత్తాజ్గహరేషు తేన వైవ క్రమేణ తు ॥ ౧౮౮॥

యో విధిర్గానవాద్యానాం పదాక్షరలయాన్వితా ।
స తు నృత్తాజ్గహరేషు కర్తవ్యో నాట్యయోక్తుభిః ॥ ౧౮౯॥

ఏతాస్తు జాతయః ప్రోక్తా దశ చాష్టా చ భాణ్డజాః ।
అతః ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి ప్రకారాన్ వాద్యసంశ్రయాన్ ॥ ౧౯౦॥

తద్యథా । చిత్రః సమో విభక్తశ్చిన్నశ్చిన్నవిద్ధో విదో
వాద్యసంశ్రయోఽనుసృతః ప్రతివిద్యుతో దుర్గోఽవకీర్ణోఽర్ధావకీర్ణః
పరిక్షిప్త ఏకరూపో నియమాన్వితః సాచీకృతః సమలేకశ్చిత్రలేఖః ।
సర్వసమవాయః కృతో దృఢ ఇతి ॥ ౧౯౧॥

తత్ర
రిఖితోజకృతశ్చిత్రో నానాకరణభూషితః ।
ప్రసన్నకరణం వైవ త్రిపాణిలయసమ్భవః ॥ ౧౯౨॥
దర్ధరపణవమ్పదజైర్నానాకరణైః సమనుయాతః ।

తాలాఙ్గవేణయుక్తః స తు విజ్ఞేయః సమో నామ ॥ ౧౯౩॥

నాత్యాయతస్తథా స్యాదిహ సాస్థానస్థితో విభక్తశ్చ ।

అక్షరపాణిలయేషు చ విభక్తకరణే విభక్తస్తు ॥ ౧౯౪॥

వాద్యం ద్రుతలయం యత్ర సహసా వినివర్తతే ।

సర్వాతోద్యేషు భిన్నేషు ప్రకారశ్చిన్న ఏవ సః ॥ ౧౯౫॥

అవపాణిమృదజ్జేషు పణవోపరిపాణికః ।

యదా భవంతి వాద్యేషు భిన్నవిధస్త్యసౌ భవేత్ ॥ ౧౯౬॥

శుద్ధానువిధం యద్వాద్యం సర్వాతోద్యేషు దృశ్యతే ।

పరస్పరానువేషేన సోఽనువిధ ఇతి స్మృతః ॥ ౧౯౭॥

మృదఙ్గకరణే వాద్యం పణవానుగతం చ యత్ ।

సూచివిధ్ధైర్విచిత్రైస్తు కరణైర్విధ్ధ ఉచ్యతే ॥ ౧౯౮॥

విశుద్ధవాద్యప్రకృతిః సమపాణిక్యతస్తథా ।

స్వరూపానుగతశ్చైవ విజ్ఞేయో వాద్యసంశ్రయః ॥ ౧౯౯॥

మురజః పణవో వాపి పణవో దర్దరోఽథవా ।

అనువాది యదా వాద్యే భవేదనుస్మృతస్తు సః ॥ ౨౦౦॥

అనుగమ్యం యదాతోద్యం గచ్ఛేత్సమలయం పునః ।

శ్రావ్యతన్మమవాద్యేషు తదా స్యాత్పర్తివిద్యుతః ॥ ౨౦౧॥

వాద్యే ప్రచారవిషమః సర్వమార్గప్రబోధనః ।

అవిభక్తాక్షరపదః స దుర్గ ఇతి కీర్తితః ॥ ౨౦౨॥

సమవృత్తౌ తు మురజాశ్చాద్యన్తే పణవైర్యది ।

నానా విచిత్రైః కరణైరవకీర్ణః స ఉచ్యతే ॥ ౨౦౩॥

ద్రుతం లయం సమారభ్య పణవో దర్దరోఽపి వా ।

అవపాణౌ యదా స్యాతాం తదాత్వర్ధావకీర్ణకః ॥ ౨౦౪॥

పణవైశ్చాదితం యత్ర వాద్యమల్పమృదఙ్గజమ్ ।

సువిభక్తాక్షరపదం పరిక్షిప్తః స ఉచ్యతే ॥ ౨౦౫॥

సర్వాతోద్యాని యత్రైకం కరణం భావయంతి తు ।

సమవృత్తపదాన్యేవమేకరూప ఉదాహృతః ॥ ౨౦౬॥

ప్రశాంతనియమోపేతః స్ఫుటవాద్యసమన్వితః ।

ఉపయాతి చ గీతం యః స జ్ఞేయో నియమాన్వితః ॥ ౨౦౭॥

చిత్రం హి కరణం యత్ర వాద్యేనైకేన వాద్యతే ।

వృత్తాఙ్గహారానుకృతో జ్ఞేయః సాచీకృతస్తు సః ॥ ౨౦౮॥

కృతోష్టపరిగతం వాద్యం పణవో దర్దరోఽపి వా ।

ప్రయాతి మురజం యత్ర సమలేఖః స కీర్తితః ॥ ౨౦౯॥

చిత్రం బహువిధం వాద్యం మృదఙ్గపణవాదిభిః ।

క్రియతే యత్ర సంరద్ధైశ్చిత్రలేఖః స ఉచ్యతే ॥ ౨౧౦॥

సర్వమార్గగతో యస్తు సర్వపాణిలయాశ్రయః ।

విచిత్రశ్చ విభక్తశ్చ తత్సమం సమవాయితమ్ ॥ ౨౧౧॥

యస్తు మధ్యలయోపేతః సమః సువిహితాక్షరః ।

గతిప్రచారే విహితః ప్రకారో దృఢ ఏవ సః ॥ ౨౧౨॥

ఏవమేతే ప్రకారాస్తు కర్తవ్యా వాద్యసంశ్రయాః ।

గతిప్రచారే గీతే వా రసభావానవేక్ష్య చ ॥ ౨౧౩॥

ప్రకారా జాతయత్నైవ సర్వమార్గేషు సంస్థితాః ।

యే వై గతిప్రచారేషు శుద్ధాస్తే కేవలా మతాః ॥ ౨౧౪॥

ప్రయోగమిదానీం దక్ష్యామః ।

తత్రోపవిష్టే ప్రాజ్ఞుభే రగ్గే కుతప ఏవ విన్యాసః కర్తవ్యః ।

తత్ర పూర్వోక్తయోర్నైపథ్యగృహద్వారయోర్మధ్యే కుతప-విన్యాసః కార్యః ।

తత్ర రఙ్గాభిముఖో మౌరజికస్తస్య పాణవిక-దర్దరికౌ వామతః ।

ఏష ప్రథమమవనద్ధకేన తస్య తతః కుతపవిన్యాస ఉక్తః ।

తత్రోత్తరాభిముఖో గాయకః । గాయకస్య తు వామపార్శ్వే వైణికః ।

వైణికస్య దక్షిణేన వంశవాదకౌ ।

గాతురభిముఖం గాయికా । ఇతి కుతపవిన్యాసః ॥ ౨౧౫॥

తత్ర ।

ప్రయోగేషు ప్రణేతవ్యో వేశస్థానవశానుగః ।

యథాస్థానస్థితేష్వేషు వామకాతోద్యకేషు చ ॥ ౨౧౬॥

ఏవమచలాకమ్పితాస్థలితాసన్నోపవిష్టేషు మార్దఙ్గికదార్దరికపాణవికేషు

శిథిలాశ్చోతవధస్తనితేషు

యథాగ్రామరాగమారణానిష్టేషు మృదజ్జేషూరుద్యయనిపిడనే తేషు

నిగృహీతార్థనిగృహీతముక్తప్రకారకృతేషు దర్ధరవాదనవిన్యస్తైర్దేవతానామావాహనవిసర్జనార్థం

|

ప్రథమమేవ తావత్త్రిసామ కర్తవ్యమ్ || ౨౧౭||

వామే చాన్త్ర మసం సామ తత్ప్రిణయతి పన్నగాన్ |

దక్షిణే జాలజం సామ తదృషీన్ ప్రీణయన్యథ || ౨౧౮||

ఉదీచ్యామపి చాగ్నేయం తదబ్బుహద్దైవతాని చ |

త్రిసామ కీర్తితం సమ్యక్ త్రిసామత్వాద్బుద్ధైరథ || ౨౧౯||

త్రిప్రకారం త్రిగుణితం తథా వైవాడ్ధితాశ్రయమ్ |

త్రికలం షట్కలం వైవ త్రిసామ పరికీర్తితమ్ || ౨౨౦||

త్రిసామాక్షరపిణ్డస్తు గురులఘుక్షరాన్వితః |

యకారశ్చ మకారశ్చ త్రికైస్త్రిగుణితం భవేత్ || ౨౨౧||

సముదాయస్తదపేక్షమ్ | త్రిచా దిజ్ఞే ఝణ్ణుం ప్రథమం సామ |

త్రిచా ఝణ్ణుం దిజ్ఞే ద్వితీయమ్ | త్రిచా ఝణ్ణుం ఝణ్ణుం తృతీయమితి |

తదన్తే పూర్వరజ్జవిధానమనుప్రాప్య ఛన్దఃసమేనాక్షరసమేన వా

వాద్యేన బహిర్గత-విధానమనువర్తితవ్యమ్ |

ఆసారితప్రయోగే చ తత్త్వానుగతప్రాయం వాద్యం విధాతవ్యమ్ |

యత్ర త్రిసామ స ప్రత్యాహారాయ చాసావవత్తిరకోటి తత్ర వాద్యం ప్రవర్తతే |

తత్రాదౌ తావద్వామోర్ధ్వకప్రహరయుతం పశ్చాదాలిజ్జనవిమర్దనకరం

గోపుచ్చాం చ త్రిసామా విచిత్రకరణయుతం మార్దజ్జికసర్వభాణ్ణికమపి

వాద్యం పశ్చాత్ప్రవర్తనీయమ్ | పూర్వం హి భాణ్ణవాద్యేన సిద్ధిరుత్పాదనీయా |

స్త్రీబాలమూర్ఖావకీర్ణే చ రజ్జే కుతూహలజననసమర్థవాద్యముపపన్నం భవతి || ౨౨౨||

అపి చ |

ఆచార్యాః సమమిచ్ఛంతి పరుచ్ఛేదం తు పణ్ణితాః |

స్త్రీయో మధురమిచ్ఛంతి వికృష్టమితరే జనాః || ౨౨౩||

తస్య చాన్తే తాణ్డవప్రయోగమధికృత్య నర్తక్యా అవతరణకాలే

లఘువర్ణసంశ్చయమజ్జికైఽల్పలిప్రచలనప్రాయం వాద్యం యోజ్యమ్ |

గీతకసన్నిపాతే చ లాస్యామనువాద్యమ్ |

తేన నృత్తాజ్ఞహారానుగతం కరణవాద్యం ప్రయోజ్యమ్ ।
 ఆలిప్తమార్గేణ జాతికరణాన్వితముత్థాపనే వాద్యం ప్రయోక్తవ్యమ్ ।
 తతః పరం పరివర్తనం చాతుర్భాగికం శుద్ధజాత్యా-శ్రయం
 చతుర్థకారప్రవేశేషు వాద్యమజ్ఞులిప్తచలనప్రాయమితి ।
 నాస్తిశుష్కావకృష్టాసు కరణాశ్రితం వాద్యం యోజ్యమ్ ।
 రజ్జద్వారే ప్రరోచనాయా జర్జరే త్రిగతే చార్యాం చాడ్డితమార్గాశ్రితం
 సన్నిపాతగ్రహం ప్రయోక్తవ్యమ్ ।
 మహాచార్యాం వితస్త్రిమాగాశ్రితం ప్రదేశినిగ్రహమ్ ।
 ఏవం తావత్పూర్వరక్తే భాణ్ణవాద్యముక్తమ్ । నాయకానాం తు స్వస్థగతిప్రచారం
 వక్ష్యామః । తత్ర ఘన్తా ద్రాం! ద్రాం! ం! ఇతి దేవతానామ్ ।
 ఘేన్తాజ్ఞేన్తాం — కృణకిటిప్రాయం విప్రాణామ్ ।
 వ్యజ్జకప్రాయం మధ్యమానామ్ ॥ ౨౨౪॥
 ఏవం స్వస్థావస్థాగతిప్రచారే విధీయతే వాద్యమ్ ।
 ద్వికలాశ్చ తద్దైకకలాశ్చతుష్కలాశ్చైవ పాదవిన్యాసాః ॥ ౨౨౫॥
 తత్ర తు సామ్యం కార్యం భాణ్ణే చ సమం చ గానేన ।
 పునశ్చావస్థాకృతం వాద్యం వక్ష్యామి త్వరితగమనే ॥ ౨౨౬॥
 ధన్తజ్ఞేఘటం ఇత్యేవం వాద్యం ప్రయోక్తవ్యమ్ ।
 రథవిషమాదిగతమజ్ఞులిప్తచలనకృతం విహితమ్ ॥ ౨౨౭॥
 తత్రైవ పూర్వం సమ్యగ్గీఞితం గతిప్రచారే తు ।
 పునరన్యావస్థాయాం వావిధానం ప్రవక్ష్యామి ॥ ౨౨౮॥
 త్వరితగమనేషు భావా యే పూర్వోక్తా గతిప్రచారేషు ।
 ద్రుష్టేరేరేప్రాయం తత్ర తు వాద్యం ప్రయోక్తవ్యమ్ ॥ ౨౨౯॥
 నౌరథవిమాననేపథ్యానిలాకాశజేఽజ్ఞులిచలనాత్ ।
 కార్యం హి తచ్చతుష్కేఽప్యన్యోన్యసమాశ్రితం వాద్యమితి ॥ ౨౩౦॥
 దుఃఖార్దితవ్యాధితేష్టజనవియోగవిభవనాశవధబంధః ।
 వ్రతనియమోపవానాదియుక్తేషాం లిప్తమాగబన్ధో విధాతవ్యః ॥ ౨౩౧॥
 దత్యదానవయక్షరాక్షసపన్నగాదీనాం ధన్తా ధం!ద్రా ధం!కుతామ్ ।
 ఘేఘటాప్రాయం ఖజ్జవికలపగ్గవామనాదీనామ్ ॥ ౨౩౨॥
 టఘటాఘేప్రాయం చేటకుసత్వాదీనాం ధోకటఖుఖణ్ణేత్వాదికమ్ ।

యతిపాశుపతశాక్యాదీనాం ధహుధహుఘేఘేప్రాయమ్ || ౨౩౩||

ఓపస్థాపక నిర్ముణ్ణవర్షవరాదీనాం
ఘేటాఙ్ఘోటామ్భాణ్ణాణ్ణాప్రాయమ్
వృద్ధశ్రోత్రియకఙ్కుకిసూలాదీనాం
ఖంధోఘోఖోఖో ఇతి ప్రాయమ్ ।

గజవాజిఖరోష్ఠ్యరథవిమానయానేషు వజ్జీటిప్రాయమ్ || ౨౩౪||

సర్వత్రోత్తమమధ్యమాధమేషు పురుషేష్వస్థం
రసభావానభినమీక్ష్య వాద్యం ప్రయోక్తవ్యమ్ ।
ఏవం తావత్పురుషవాద్యమ్ || ౨౩౬||

స్త్రీణాం పునరభివ్యాఖ్యాస్యామః ।
తత్రోత్తమస్త్రీణాం మధ్యామాం చ టోస్వధధిదోఘేణ్ణమధికే ఇతి ప్రాయమ్ ।
అథ రాజస్త్రీణాం ధజ్జీ-హ్లామధిధిదోహ్లాకఖుఖుప్రాయమ్ ।
ధజ్జీతికిధిఘటమటమటమధిధే ఇతి బ్రాహ్మణీనామ్ ।
అథ మధ్యమస్త్రీణాం వేశ్యాశిల్పకారీణాం
కిటిణ్ణాణం ధజ్జీ-ధిఙ్ఘటమధిహుణకిటికిటిప్రాయమ్ ।
టమధికుణ కేడఖుఖిఖి ప్రాయం గీతం స్త్రీణామ్ ।
ఏవం తావత్సామాన్యతోఽభిహితం స్త్రీణామ్ ।
అవస్థాంతరితానాం తు త ఏవ పౌరుషో వాద్యవిశేషో భవన్తి ।
సామాన్యతోఽభినయే భయశోక-క్రౌఞ్చాదయో హి భావా ఆసాం సముత్పద్యన్తే ।
ఆసామపి రసభావాభినయాపేక్షం భాగ్యశ్రితం వాద్య భవతి || ౨౩౬||

అపి చ

జాతిమార్గప్రచారైస్తు కరణైరక్షరైస్తథా ।
వాదయేద్యస్తస్వసక్కిరం స శ్రేష్ఠో వాదకో మతః || ౨౩౭||
అథాన్తరవాద్యాని । అనుబంధో విప్రహారితం సిద్ధిర్గ్రహణం పరిచ్ఛిన్నమితి || ౨౩౮||
తత్రానుబంధసంజ్ఞామన్తరవాద్యం యథా ధోణాధోక్తమ్ ఇతి ।
పాఠ్యవిరామే విప్రహారితం యథా ఘన్త్యా ఖటం!ఖోణా ఇతి || ౨౩౯||

సిద్ధిరపి ।

ఐశ్వర్యే విస్మృతే శాన్తే వస్త్రాభరణసంయమే ।
సిద్ధిర్వాదయితవ్యా తు నానాకరణసంశ్రయా || ౨౪౦||

సా చ సిద్ధిర్యథా సమార్గకరణాశ్రయా కార్యా విచిత్రకరణా పశ్చకలా ।
అవస్థాన్తరే పునరేవమేవ కృతా భవతి ॥ ౨౪౧॥

అపి

సాధ్యవిరామే వాద్యం పరిషత్సాధనకృతే విరామే చ ।
వస్త్రాభరణనిపాతే ప్రకుర్యాదభ్యజ్ఞానే కాలే ॥ ౨౪౨॥

అథ పరిచ్ఛిన్నం సార్వభాణికమ్ ।
ధ్రువాయో గ్రహోపశమనే గమ్భీరధీరప్రహరముద్భుతం యథారసం చ షట్కలమ్ ।
తత్రోత్తమానాం వితస్తమాగ్నాశ్రితం ద్రుం ద్రుం క్లేషేకే ఇతి ॥ ౨౪౩॥

అథోత్తమస్త్రీణామడ్డితావాద్యాశ్రయణమ్ । ఖో ఖో ఖా ఇతి ।
అథమానాం ఖజ్జనర్కుటకస్థమ్ । యథా టేజ్కఖాకిటికిటినా ఇతి ॥ ౨౪౪॥

అథప్రాసాదికీప్రావేశిక్యాడేపిక్యవకృష్టాసు ।
తత్ర ప్రాసాదికీప్రావేశికోః సమపాణౌ విభక్తకరణం వాద్యమ్ ।
ద్రుతాయాముపరిపాణిర్విచిత్రకరణం స్థితావకృష్టాయామర్థసన్నిపాతకృతమితి ।
యథా ధోణ్ణేధోధో ఇతి ॥ ౨౪౫॥

ఏవమేతత్ప్రయోక్తవ్యం వాద్యం గతిపరిక్రమే ।
ప్రాసాదిక్యాం ధ్రువాయాం చ త్వన్తరాయాం తథైవ చ ॥ ౨౪౬॥

అభాణ్ణమేకం గీతం తు పరివర్తం ప్రయోజయేత్ ।
సన్నిపాతావసానేషు భాణ్ణవాద్యగ్రహో భవేత్ ॥ ౨౪౭॥

అథ ద్రుతవిలమిబ్బితాయాం యథా । తలఖో తలఖో తలఖో ఇతి ।
అథాడ్డితాయాం యథా । ధోణఖోఖోణకే—కుఖుణాణాణా ఖోదేం క్లఖఁకే ఇతి ॥
౨౪౮॥

అథోద్ధాత్యమ్ ।

సమ్భ్రమావేగహర్షార్థే విస్మయోత్సాహజ్ఞోకజే ।
గ్రహ గానస్య యద్వాద్యముద్ధాత్యం సమ్ప్రకీర్తితమ్ ॥ ౨౪౯॥

మోక్షమిదానీం వక్ష్యామః । తద్యథా ।
ఖేన్నాన్నికిరిదత్తకిత్తకిదోత్తగోగోగఘేదోఘేటాఘేఘేరాదో ఇతి । యథాడ్డితాయామ్ ।
ఘటమథిఘజ్జోఖోణఖోఖోణఖోఖో చేణం డక్కణిష్కషణుడ్డప్ప ఇతి ।
అథ నర్కుటఖజ్జాయోః । యోధన్యా ధం!ద్రా తం!కితాఙ్గాటుగుటు ఘే ఇతి ।

ద్వాదశాంగులవిస్తీర్ణం పీనోష్ఠస్య సమాసతః ।
 అతః పరం ప్రవక్ష్యామి చర్మలక్షణముత్తమమ్ ॥ ౨౬౨॥
 న జ్వరోపహతం చర్మ న చ కాకముఖాహతమ్ ।
 నాపి దోషహతం క్లిన్నం న చ ఘూమాగ్నిదూషితమ్ ॥ ౨౬౩॥
 ఏభిర్దోషైర్వినిర్ముక్తం చర్మ నిర్వర్త్యతే గవామ్ ।
 శుద్ధపల్లవసజ్కాశం హిమకున్దేన్ద్రపాణురమ్ ॥ ౨౬౪॥
 అత్యామిషవిహీనం తు క్లిన్దం వా చర్మ కర్మణి ।
 విధితైవ సువర్ణాని చర్మాణ్యాహృత్య బుద్ధిమాన్ ॥ ౨౬౫॥
 శీతోదకే నిశామేకాం స్థాపయిత్వా సముద్ధరత్ ।
 వధ్రైః సులలితైర్దాత్రైర్గోమయైరక్షమార్జితైః ॥ ౨౬౬॥
 చన్ద్ర కైన్ద్రనుభిః పశ్చాత్ మృదజ్గాన్ యోజయేద్ బుధః ।
 పుష్పావస్తర్త తతః కుర్యాత్ త్రివర్తి చన్ద్ర కాశ్రయామ్ ॥ ౨౬౭॥
 కక్ష్యాఖ్యం వై పరికరం గ్రీవాఖ్యం సాస్త్రికం తథా ।
 శ్రిశతం చ ప్రకురీవ త పుష్కరే హ్యోక్షికాని తు ॥ ౨౬౮॥
 దశ తత్ర హి వధ్రాన్తు ప్రక్షేప్యా వర్తిసంశ్రయాః ।
 ద్వే హిత్యా త్యాక్షికే వధ్ర తృతీయే సమ్ప్రవేశయేత్ ॥ ౨౬౯॥
 సర్వేష్యేవం ప్రయోగోఽయమాక్షికేషు విధీయతే ।
 తస్త్రిభిః పణవం నహ్యేత్ సదృడాభిః సమన్తతః ॥ ౨౭౦॥
 వాతపుష్కరికాం చైవ యోజయేత్తనుయర్మణా ।
 ఏవం మృదజ్గపణవాః కర్తవ్యా దర్ధరాస్తథా ॥ ౨౭౧॥
 నవే మృదజ్గే దాతవ్యం రోహణం సతతం బుధైః ।
 గవ్యం ఘృతం చ తైలం చ తిలపిష్ఠం తదైవ చ ॥ ౨౭౨॥
 తథా హ్యేతేన విధినా త్యాజ్గికాల్లిజ్గికోర్ధ్వకాన్ ।
 దేవతాభ్యర్చనం కృత్వా తతః స్థాప్యా మహితలే ॥ ౨౭౩॥
 చిత్రాయామథవా హస్తే శుక్లపక్షే శుభేఽహని ।
 ఉపాధ్యాయః శుచిర్విద్వాన్ కులీనో రోగవర్జితః ॥ ౨౭౪॥
 మతిమాన్ గీతితత్త్వజ్ఞో మధురోఽవికలేఽన్ద్రియః ।
 సోపవాసోఽల్పకేశశ్చ శుల్కవాసా దృఢవ్రతః ॥ ౨౭౫॥

మణ్డలత్రయమాలిప్య గోమయేన సుగన్ధినా ।
 బ్రహ్మణం శఙ్కరం విష్ణుం త్రిషు తేషు ప్రకల్పయేత్ ॥ ౨౭౬॥
 ఆలింగం స్థాపయేత్పూర్వం కృతే బ్రాహ్మేఽథ మణ్డలే ।
 ఊర్ధ్వకం తు ద్వితీయేఽస్మిన్ రుద్ర నామ్ని నిధాపయేత్ ॥ ౨౭౭॥
 తిర్యగుత్సగ్గికం సమ్యగైష్టవే మణ్డలే షిపేత్ ।
 బలిపుష్పోపహారైస్తు పూజయేత్పృష్కరత్రయమ్ ॥ ౨౭౮॥
 పాయసం ఘృతమఘ్వక్తం చన్దనం కుసుమాని చ ।
 శుక్లాని చైవ వాసాంసి దత్వా లిగ్నే స్వయముభవః ॥ ౨౭౯॥
 త్రే! యమ్బుకాయ ప్రదాతవ్యః సగణాయోర్ధ్వకే బలిః ।
 స్వస్తికైర్లాజికాపుష్పరూపవిష్ణాష్టకైః సహ ॥ ౨౮౦॥
 ఉన్మత్తకరవీరార్కపుష్పైరన్యైశ్చ భూషితః ।
 బలిః కార్యః ప్రయత్నేన రక్తకౌదుమ్బరైః సహ ॥ ౨౮౧॥
 వైష్ణవే మణ్డలే స్థాప్యః సర్వబీజగతోఽఙ్గికః ।
 స్రగ్వస్త్రాలేపనైః ప్రీతైశ్చరుభిశ్చ సపాయనైః ॥ ౨౮౨॥
 వాచయిత్వా ద్విజైః స్వస్తిం రత్నా పూర్వం చ దక్షిణామ్ ।
 పూజయిత్వాదిగన్ధర్వాన్ పశ్చాద్వాద్యం సమాచరేత్ ॥ ౨౮౩॥
 దైవతాని చ వక్ష్యామి యేషాం తే చ భవన్తి హి ।
 వక్త్రేక్షణః శఙ్కకర్ణో గ్రహశ్చాపి తథా మహాన్ ॥ ౨౮౪॥
 ఏతాస్తు దేవతా విప్రాః పుష్కరేషు ప్రకీర్తితాః ।
 మృణ్మయత్వాన్ మృదగ్జాస్తు భాణం భ్రమయతీతి చ ॥ ౨౮౫॥
 మురజాస్తూర్ధ్వకరణాదాతోద్యం తోదనాదపి
 భాణస్యాదౌ ప్రణీతోఽత్ర పణవశ్చ విధీయతే ।
 ద్వారం శబ్దం దారయతి తస్మాద్భవతి దర్శరః ॥ ౨౮౬॥
 సృష్ట్యా మృదగ్జామ్ పణవం దర్శరం చ మహామునిః ।
 మేఘైశ్చ స్వరసంయోగం మృదగ్జానామథాసృజత్ ॥ ౨౮౭॥
 విద్యుజ్జిహ్వో భవేద్వామే మేఘః స తు మహాస్వనః ।
 ఐరావతో మహామేఘస్తథా చైవోర్ధ్వకే భవేత్ ॥ ౨౮౮॥

ఆలింగకే తడిద్మాంశ్చ నామ్నా చైవ బలాహకః ।
 దక్షిణే పుష్కరో మేఘః పుష్కరో వామయోజితః ॥ ౨౮౯ ॥
 మృదంగశ్చైవ నామ్నా తు ఊర్ధ్వకే నన్యథభోచ్యతే ।
 అఙ్గికః సిద్ధిరిత్యేవమాలింగశ్చైవ పింగళః ॥ ౨౯౦ ॥
 భూతప్రియో బలిస్తేభ్యో దాతవ్యః సిద్ధిమిచ్ఛతా ।
 అపూజయిత్వా హ్యేతాన్ వై నైవ ప్రేక్షాం ప్రయోజయేత్ ॥ ౨౯౧ ॥
 కరీషస్య తు సజ్జాతే మృదంగం స్థాపయేద్ బుధః ।
 సుసభ్యా తానచలితాస్తథా చ పతితా పునః ॥ ౨౯౨ ॥
 ఆతోద్యపణవైశ్చైవ నర్తకోపనతాస్తథా ।
 శాన్తికర్మ ప్రయుజ్జీత విధిదృష్టేన కర్మణా ॥ ౨౯౩ ॥
 చత్వారః పణవాః కార్యాః దశరూపవిధౌ పునః ।
 ఆతోద్యాన్యపి తాన్యేవ నానావస్థాసు వాదయేత్ ॥ ౨౯౪ ॥
 నాటకే సప్రకరణే భాణకే ప్రహసనే తథా
 మృదంగం పణవం చైవ దర్ధరం చైవ వాదయేత్ ।
 ఏవమేతద్బుధైరేయం మృదంగ్గానాం తు లక్షణమ్ ॥ ౨౯౫ ॥
 గతివాద్యతాలపాత్యగ్రహమోక్షవిశారదోఽథ లఘుహస్తః ।
 ఛిద్రా చ్ఛేదవిధిజ్ఞః సిద్ధస్థానే ధ్రువాకుశలః ॥ ౨౯౬ ॥
 కలరిఖితమధురహస్తః సునివిష్టో రక్తమార్జనో బలవాన్ ।
 అవహితశరీరబుద్ధిర్మృదంగవాదీ గుణైరేతైః ॥ ౨౯౭ ॥
 ఆలేపనప్రమాణజ్ఞశ్చతుర్మార్గకృతశ్రమః ।
 ప్రతిగ్రాహీ చ సిద్ధినామంగదోషవివర్జితః ॥ ౨౯౮ ॥
 స్వభ్యస్తకరణః సామే గీతజ్ఞో గుణితగ్రహః ।
 సుసంగీతప్రయోగజ్ఞో మృదంగీ తు భవేద్గుణైః ॥ ౨౯౯ ॥
 భ్రాన్తోర్ధ్వహస్తః కాలజ్ఞశ్చిద్రా వరణపణ్డితః ।
 అభ్యస్తకరణశ్చైవ భవేత్పాణవికో గుణైః ॥ ౩౦౦ ॥
 నిశ్చలో నిపుణః శీఘ్రో లఘుహస్తీ విధానవిత్ ।
 వాదనాన్తరవాదీ చ దర్ధరీ తు ప్రశస్యతే ॥ ౩౦౧ ॥

ఏతత్సర్వం నాట్యయోగం సమీక్ష్య
ప్రోక్షం వాద్యం సర్వలోకానుభావాత్ ।
నోక్షం యచ్చేదాగమాద్యస్తుబుధ్యా ।
సద్భిః కార్యం మార్గజాతీః సమీక్ష్య ॥ ౩౦౨॥

స్ఫుటప్రహారం విశదం విభక్తం
రక్తం వికృష్టం కరలేపనం చ ।
త్రిమార్జనాపూరితరాగగమ్యం ।
మృదఙ్గవాద్యం గుణితో వదంతి ॥ ౩౦౩॥

వాద్యే తు యత్నః ప్రథమం తు కార్యః
శయ్యా హి నాట్యస్య వదంతి వాద్యమ్ ।
వాద్యే చ గీతే చ హి సు ప్రయుక్తే ।
నాట్యప్రయోగే న విపత్తిమేతి ॥ ౩౦౪॥

ఇతి భరతీయే నాట్యశాస్త్రే పుష్కరవాద్యో నామాధ్యాయశ్చతుస్త్రింశః

Natya Shastra Chapter 34

pdf was typeset on June 1, 2025

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

